

– ELŐADÁS –

NÉMET JOGÁSZKÉPZÉS ÉS AZ ADR, MINT A KÉPZÉS TÁRGYA*

PETER GILLES

professor emeritus (Universität Frankfurt)

(fordította: HORVÁTH E. ÍRISZ, tanársegéd, PPKE JÁK)

Jelen tanulmány a legújabb német jogászképzési reformmal foglalkozik, melynek fő célja az egyetemi tanulmányok, valamint az azt követő jogi felkészítés fokozott ‘ügyvédorientációjában’, tehát tulajdonképpen egy erőteljesebb szakterület-orientációban foglalható össze.

Ehhez egészen új képzési célokként és kötelező tárgyakként kapcsolódnak – az ‘idegen szaknyelvek’ mellett – a most már kötelező ún. ‘kulcskvalifikációk’, mint a tárgyalásmenedzsment, beszédvezetés, retorika, vitarendezés, mediáció, kihallgatás-tan és kommunikációs készség, melyekkel a jogászképzés látókörébe került az ún. ‘alternatív konfliktusfeloldás’, azaz az ‘Alternative Dispute Resolution’ (ADR).¹

I. Előzetes megjegyzések

A legutóbbi – 2002. július 1-jén kelt, 2003. július 1-jétől hatályos, a jogászképzés reformjáról szóló törvény által szabályozott – német jogászképzési reform érdekes vonatkozásokat mutat az újabban kifejezett szakterület-, nevezetesen az ügyvédi szakterület-orientációja révén a szívesen ‘gyakorlatközelinek’ titulált polgári eljárásjoggal. Fontos következményekkel bír ez az egyetemi oktatás szempontjából akkor, ha az új törvényi követelményeket ténylegesen át is ültetik a jövőbeli jogászképzésbe. A reformon belül a legnagyobb újdonságértékkel azonban az egyetemi jogászképzés most először beiktatott egészen újszerű tan- és vizsgatárgya bír, azaz a ‘kulcskvalifikációkként’ emlegetett tantárgy – vagy inkább tantárgycsoport –, mely mögött többek között olyan jelenségek rejlenek, amelyeket a nemzetközi irodalomban hagyományosan az ‘Alternative Dispute Resolution’ (ADR) fogalmával illetnek.

Mindenekelőtt tekintsük át a jogászképzés aktuális helyzetét a XXI. század kezdetén Németországban, azaz az aktuális helyzetet a Német Szövetségi Köztársaság egyes tagállamaiban a saját jogszabályaikban, valamint az általánosan kötelező szövetségi jogi előírásokat a német bírótörvényben (DRiG).² A jogászképzés esetében

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán a Polgári Eljárásjogi TDK keretében 2008. március 12-én tartott előadás szerkesztett, írásos változata.

¹ Alternatív vitarendezés. (a fordító)

² Deutsches Richtergesetz. (a fordító)

országszerte már jó ideje újra egy ún. kétlépcsős képzés érvényesül, amelynek első lépcsője a jogtudományi egyetemi tanulmányokból és az első jogi államvizsgából (újabbán integráltan súlypontozott területek egyetemi vizsgájából), második lépcsője egy, a gyakorlatban történő jogi felkészítésből (gyakornokság) és egy második jogi államvizsgából³ áll.

Emiatt az egyetemi-elméleti képzési szakasz csak bajosan határozható meg a szó eredeti értelmében 'jogászképzésként'. Ebben az egyetemi szakaszban ugyanis nem a hagyományosan hivatásbeli szerepként vagy hivatásképként felfogott jogásszá váló képzésről, tehát egy igazi 'jogász(szak)képzésről' van szó, hanem alig valami másról, mint tanulásról, illetve a 'jogtudomány' közvetítéséről a jogtudományi karokon, illetve bizonyos szakterületeken a megfelelő ismeretek elsajátítása érdekében, és a – sajnos néhány területen még mindig ugyanolyan élet- és gyakorlattávoli – 'jogi tudás' átadásáról.

Ezért ha szóba kerül a jelenlegi német jogi oktatás általánosságban és különösen a polgári eljárásjogi oktatás, eltekintve néhány újszerű sajátosságtól, nehéz ténylegesen alapvető újdonságokról beszámolni. Ugyanis a fejlődés – az évtizedes reformtörekvések visszatérő hullámaiban születő új képzési reformkonceptiók és törvények ellenére – sok tekintetben megrekedt ha nem is a XIX., de valamikor a XX. században.

II. Régi és új képzési problémák, reformkövetelmények

A német jogászképzés e hagyományőrző, eddigi alapvető mozdulatlanságára bizonyítékként érvényesek lehetnek a vonatkozó problémák és (formai, illetőleg anyagi) kiút-javaslatok, melyekről a szerző már több mint 20 évvel ezelőtt beszámolt.⁴

Ahogy a XXI. század kezdetén és 2003-ban újra – az általános oktatáspolitikai, felsőoktatás-politikai vitákkal összefüggésben – a jogászképzés reformjairól és problémáiról szóló német tárgyalások – a törvényi újítások igazi áradatával kísérve – a tanulmányi- és vizsgaszabályzatok terén már a nyolcvanas évek kezdetén egy igazi – és semmiképpen sem az első és egyetlen akkori – csúcstechnológiás mentek keresztül. Ezt az akkori vitát az egyes tagállamok, az egyes egyetemek és jogi karok nemcsak

³ Ez a magyar jogászképzés rendszerében a jogi szakvizsgának feleltethető meg.

⁴ Vö. PETER GILLES: Juristenausbildungsreform in der Bundesrepublik Deutschland – Erfahrungen mit ein- und zweistufigen Ausbildungsmodellen (magyar fordításban). *Magyar Jog*, 1984/9, 793. kk.; Uő: Zum Standort des Zivilprozessrechts in der deutschen Juristenausbildung und zum gegenwärtigen Bedeutungszuwachs des Prozessrechts innerhalb der Gesamtrechtswissenschaft (japán fordításban). 1979.; utólagosan publikálva: PETER GILLES: Aufgaben von Prozesseinrichtungen in der Bundesrepublik Deutschland. In TAKESHI KOJIMA (szerk.), Chuo University Press, 1988, 35. kk.; Uő: Juristenausbildung und Zivilverfahrensrecht. *Zeitschrift für Zivilprozeß*, 1982. Bd. 95. 373. kk.; Uő: *Juristenausbildung und Zivilverfahrensrecht*. Köln, 1983.; Uő: Zur neueren Diskussion um die Juristenausbildung in der Bundesrepublik Deutschland (japán fordításban). In *Comparative Law, Annals of Tokio University*. Initial Nr., Japán, 1983.; Uő: Reformpostulate der neueren Juristenausbildungsdiskussion und ihre Konsequenzen für die Zivilprozessrechtswissenschaft in Forschung und Lehre (japán fordításban). In *Meijo Hogaku, Meijo Law Review*. Japán, Bd. 33. Heft 1. 1983. 1. kk.; Uő: Zur neuen alten Juristenausbildung in der Bundesrepublik Deutschland unter besonderer Berücksichtigung des Zivilprozessrechts (török fordításban). *Hukuk Arastirmalari*, Törökország, Bd. 3. 1986. 39. kk.; Uő: Juristenausbildung und Zivilverfahrensrecht. 1983. kiegészítéssel 1987. In KAORU MATSUURA–YASUO UENO (szerk.), Koubundo Tokio, 1991.

nagyon különböző oktatási alapjai váltották ki, hanem a reformbuzgalom és a föderalista különtség, a politikai – beleértve a pártpolitikai – csoportérdekek és presztízs, a tudományos szak-egoizmus, a karokon belüli pozícióharcok, és nem utolsósorban az akkori – s közben az egyes tagállamokban az egyes egyetemeken gyakorolt egylépcsős képzés teljes eltörlése által eldöntött – vita az egylépcsős képzés mellett és ellen az egyik, illetve az uralkodó kétlépcsős képzésről a másik oldalon.

Ami az akkori problémafelvetéseket és reformtörekvéseket illeti, ugyanilyen sokrétűek és különbözőek voltak. Ebben a mai napig nem sok minden változott. A reformálók egy része csupán alaki-technokrata, illetve tisztán ‘formai kérdésekkel’ foglalkozott és főként olyan szempontokon vitatkozott, mint az előadók személye, előadásrendek, szemeszterbeosztások, tantárgybesorolások, oktatói óraszámok vagy vizsgakapacitások. A másik rész már többet foglalkozott a materiális-újító, azaz az igazi ‘reformkérdésekkel’, tehát általánosságban azzal, hogyan lehetne a jogászképzést nemcsak gyorsabbá, olcsóbbá, hanem tartalmilag is jobbá tenni.

E körben akkoriban – mint napjainkban újra – egészen kiemelkedő szerepet játszott reformtörekvésként és súlypontozott követelményként az elmélet és a gyakorlat közelítése vagy újraközelítése. Azaz egy olyan reformkövetelmény, ami a polgári eljárásjogi oktatást szintén és egészen különös módon érinti. Ennek ‘az elmélet és a gyakorlat integrációjának’ is nevezett követelménynek az oka az volt és az ma is, hogy a jogtudomány – ami kiváltképpen normatudományként és nem valóságstudományként definiálja magát – dogmatikájával, rendszertanával és módszertanával gyarapodva fejlődéstörténete során eltávolodott a tényleges, illetve szociális körülményeitől és következményeitől. Ezáltal egy, a realitásoktól – beleértve az ún. ‘gyakorlatot’ is – eltérő, akadémiai ‘különélete’ fejlődött ki. Ezzel együtt jár a tanításában, illetve ‘elméletében’ a jogászai szakmára való felkészítés eredeti feladatának elhanyagolása, és – belebonyolódva a saját dogmaiba – az a veszély, hogy az átalakulóban levő jogászvilág realitásait és jövőbeli kilátásait egyre inkább szem elől téveszti.

III. Az aktuális jogászképzési reformhoz Németországban

A reformkedv és reformlankadság váltakozásából eredő változások szinte végtelen ide-odájában a legújabb, 2002. július 11-i, s 2003. július 1-jén hatályba lépett, ‘a jogászképzés reformjáról szóló törvény’⁵ a német jogászképzést egy újabb reformhullámmal ajándékozta meg, ami a régi és új problémákra régi és új intézkedések által keresi a megoldást.

Ami ezeket a régi, s egyszerismind új – az itt képviselt vélemény szerint legfontosabb – problémákat és reformtörekvéseket egyenként illeti, a szerző⁶ egyszer már is-

⁵ Juristenausbildungsreformgesetz, BGBI I, 2592; vö. ehhez is BR-DR 259/02; BT-DR 14/7176; és itt részletesebben: GILLES-FISCHER: Juristenausbildung 2003 – Zur neuesten Ausbildungsreformdebatte in Deutschland. *Ritsumeikan Law Review, International Edition*. Kyoto (Japán), Nr. 20. 2003, 101. kk.; UÖK: Juristenausbildung 2003. Anmerkungen zur neuesten Ausbildungsreform. *NJW*. 2003. 707. kk, minden esetben számos további bizonyítékkal.

⁶ Vö. GILLES: Misere der Juristenausbildung in Ost und West. Zu den Juristenausbildungssystemen und den jüngsten Reformdiskussionen um alte und neue Probleme der Juristenausbildung in Japan und in der

mertette ezt a nyolcvanas évek közös tárgyalásaiból kivonatolt ‘hiánylistát’, összekapcsolva a reformelképzelések megfelelő katalógusával. Azonban – tekintettel töretlen aktualitásukra – itt még egyszer címszavakban és jelszószerűen bemutatásra kerülnek:

- Tömeges érdeklődés a jogi tanulmányok iránt – Az egyetemi felvétel megnehezítése
- A tanulmányok elhúzódása – A tanulmányi idő lerövidítése
- Az oktatási és tananyag túlaradó bősége – A képzési tárgyak redukciója és szelekciója
- A jogi képzés gépiesítése és gyakorlatiasabbá tétele – A jogi oktatás ‘eltudományosítása’
- A jogi oktatás gyakorlattól és valóságtól távoli volta – Az elmélet és a gyakorlat összekapcsolása, illetve a szociáltudományok jogtudományba való belefoglalása
- A képzés egyoldalúsága a jogi tanulmányok bíróorientáltsága miatt – Sokoldalú képzés a szakterület-orientáció és specializáció által
- A jogi képzés tartományi jellege – A jogásképzés europaizálása és nemzetköziesítése
- Vesztéséges képzési formák – Az oktatási módszer javítása és egy sajátos jogi módszertan kifejlesztése
- A vizsganyag túlaradó bősége és a vizsgák túlformalizálása – A vizsgatárgyak redukciója és szelekciója, valamint az állam- és egyetemi vizsgák flexibilissé tétele
- A jogásképzés túlszabályozottsága – A jogásképzés deregulációja, liberalizációja és privatizációja a saját felelősség és a jogászai szakterületek formaszabadságának erősítésével, valamint a versenyképesség fokozása saját profilképzés által.

1. Szakterület – és ügyvédorientáció

Ami tehát az új reformtörvény és az előbb-utóbb ezáltal kiváltott legújabb ‘2003-as jogásképzési vita’⁷ középpontjában áll – hogy a XXI. század kihívásainak megfeleljen –, az a ‘piackonform képzési minta’ fejlődése mellett újra a jogásképzés ún. ‘szakterület-orientációja’ és különösen ‘ügyvédorientációja’. Figyelemmel kell lenni tehát a jogászai szakma – főként az utóbbi két évtizedben bekövetkezett – jelentős változásaira és ugyanígy a prognosztizálható további változásokra is.

Emellett az új oktatásnak számolnia kell a joganyag növekvő differenciálódásával, összetettségével és igazán robbanásszerű kibővülésével, ugyanígy a gyarapodó nemzetközi vonatkozásaival, előrehaladott ‘europaizálódásával’. Nem utolsó sorban

---

Bundesrepublik Deutschland. Zugleich ein Beitrag zur Situation und Zukunft juristischer Berufe, Buchmanuskript. Tokio (Japán), 1989, 76. kk.; vö. GILLES–FISCHER i. m.

⁷ Vö. ehhez csak példaként: H. A. HESSE, *Amw B1*, 2002, 69. kk.; HOMMELHOFF–TEICHMANN, *Jus*, 2002, 839. kk.; BULL, *Jz*, 2002, 977. kk.; REICH–VANISTENDAHL, *ZRP*, 2002, 268. kk.; BARTH, *ZAP Aktuell*, 2002, 611. kk.; DETJEN, *ZRP*, 2002, 237. kk.; LEETZ, *DRiZ*, 2002.; GILLES–FISCHER i. m.

pedig azzal a trenddel, hogy a klasszikus bírói és bírósági konfliktus- és vitarendezési gondolkodást és cselekvést kiegészítsék vagy felcseréljék a tudományban és a gyakorlatban a nem bírói, illetve bíróságon kívüli konfliktusfeloldási módszerekkel és stratégiákkal, esetleg vitarendezéssel, ezzel előtérbe helyezve a jogtanácsosi és a jogformáló jogász tevékenységeket.

Ami most is, mint korábban a törvény szerint az egyetemi – és ilyen értelemben még mindig ‘klasszikus’ – jogászképzés központjában áll, ‘[...] a polgári jog, a büntetőjog, a közjog és az eljárásjog alaptartománya, beleértve az európai vonatkozásokat, a jogtudományi módszereket, a filozófiai, történeti és gazdasági alapokat.’ S mint hagyományosan ‘kötelező tárgyak’ mellett, a ‘kötelező tárgyak elmélyítéséhez’, valamint ‘a jog interdiszciplináris és nemzetközi vonatkozásainak közvetítéséhez’ most már az új ‘súlypontozott területek szabadon választható tárgyai’ is megjelennek.

Elkülönítik tehát az eddig tisztán állami első jogi államvizsgától az ‘egyetemi súlypontozott területek vizsgáját’, melynek eredménye az első vizsga végső értékelésébe 30%-ban számít bele. Szintén új az egyes tagállamok által újra bevezetett egyetemi ‘közbenső vizsga’.

2. Idegen nyelvek és kulcskvalifikációk

Mindezekhez egészen új tárgyakként jönnek most már nemcsak ‘az idegen nyelvű előadások és jogtudományi szaknyelvi kurzusok’, mint ‘kötelező szakspecifikus idegen nyelvi ismeretek a tanulmányok során’, hanem – keresztmetszeti perspektívaként közel minden tudományág számára – az ún. ‘kulcskvalifikációk’ is, azaz a ‘tárgyalás-menedzsment, beszédvezetés, retorika, vitarendezés, mediáció, kihallgatástan és kommunikációs készség’.

Hogy egyenként mi rejlik e kulcskvalifikációk mögött, hogyan ragadhatók meg, hogyan közvetíthetők ezek egyáltalán tudományosan megalapozott módon az oktatási- és tanórák valamely formájában, ezidáig még messzemenően tisztázatlan.⁸ Mind-

⁸ Az egyes kulcskvalifikációk növekvő irodalmához vö. pl. HENSSELER–KOCH (szerk.): *Mediation in der Anwaltspraxis*. 2000.; DUVE: *Mediation und Vergleich im Prozeß*. 1999.; DUVE–EIDENMÜLLER–HACKE: *Mediation in der Wirtschaft*. 2003.; HAFT: *Verhandeln. Die Alternative zum Rechtsstreit*. 1992.; GOTTWALD–TREUER: *Vergleichspraxis. Tips für Anwälte und Richter*. 1991.; FISHER–BROWN: *Gute Beziehungen. Die Kunst der Konfliktvermeidung, Konfliktlösung und Kooperation*. 1989.; ÜRY–BRETT–GOLDBERG: *Konfliktmanagement. Wirksame Strategien für den sachgerechten Interessenausgleich*. 1991.; FISHER–ÜRY: *Das Harvard-Konzept. Sachgerecht verhandeln, erfolgreich verhandeln*. 1991.; GOTTWALD–HAFT (szerk.): *Verhandeln und Vergleichen als juristische Fertigkeiten*. 1987.; GAST: *Juristische Rhetorik*. 1992.; HAFT–SCHLIEFFEN: *Handbuch Mediation. Verhandlungstechnik, Strategien, Einsatzgebiete*. 2002.; RISSE: *Wirtschaftsmediation*. 2003.; HEUSSEN: *Time Management für Anwälte*. 2002.; GOTTWALD: *Streitbeilegung ohne Urteil*. 1981.; BENDER–RÖDER–NACK: *Tatsachenfeststellung vor Gericht. B/1: Glaubwürdigkeits- und Beweislehre*. 1981. és *B/2: Vernehmungsbuch*. 1981.; GOTTWALD–HUTMACHER–RÖHL–STREMPER: *Der Prozessvergleich. Möglichkeiten, Grenzen, Forschungsperspektiven*. 1983.; BURGBACHER–GARTMANN–GRUNOW–KNIEPER–REHBINDER–RÖTTGER–WAHL: *Juristische Berufspraxis. Eine empirische Untersuchung*. 1976.; VOLKS: *Anwaltliche Berufsrollen und anwaltliche Berufsarbeit in der Industriegesellschaft*. (Diss.) 1974.; MAIER: *Kunst des Rechtsanwalts*. 1971.; FRANZEN: *Anwaltskunst*. 1993.; WASILEWSKI: *Streitverhütung durch Rechtsanwälte*. 1990.; PONSCHAB–SCHWEIZER: *Kooperation statt Konfrontation*. 1997.; BREIDENBACH: *Mediation*. 1995.

azonáltal éppen ezek a kulcskvalifikációk azok, melyeknek egészen kiemelkedő jelentőségük van, vagy lehetne a polgári eljárásjog oktatása számára. Ez azért igaz, mert a polgári eljárásjogi jogszabályok középpontjában – ha nem is a polgári eljárásjog-tudomány érdeklődésének középpontjában – a peres felek és/vagy az ügyvédjeik közötti ‘tárgyalás’ (vö. pl. ZPO 128. §, 128a. §) áll, hiszen ‘a felek előadásait szabad beszéddel kell tartani’ (ZPO 137. §), mert konfliktusfeloldási lehetőségként rögzítettek többek között a bíróság előtti ‘egyezséget’, illetve az ún. perbeli egyezséget (vö. ZPO 278. §, 794. §, 794a. §). Főként pedig azért, mert a legutóbbi ZPO-reform nyomán most már a rendes polgári per ‘szóbeli tárgyalását’ meg kell előznie egy kötelező egyezségi tárgyalás (ZPO 278. §) útján történő ‘bírósági békéltetésnek’.

Akkor aztán tényleg roppant nagy jelentőséggel bír a polgári eljárásjogi oktatás szempontjából a legtöbb nevezett kulcskvalifikáció, ha a polgári eljárásjog-tudomány elfogadja a bíróságon kívüli, illetve nem állami ‘alternatív konfliktusfeloldási lehetőségeket’ (Alternative Dispute Resolution, azaz ADR) – mint ahogy már rég megtette –, és azt fontos járulékos képzési és kutatási területként és saját eredeti szakterületként fogja fel. Teszi pedig ezt az olyan alternatív konfliktusrendező eszközök teljes palettájára tekintettel, mint a ‘békéltetés’ (conciliation), ‘egyeztető eljárás’ (negotiation, dealing, bargaining), ‘közvetítés’ (mediation) vagy ‘egyeztetés’ és ‘választottbíráskodás’ (arbitration) stb., beleértve az EGZPO⁹ 15a. §-ában újonnan szabályozott, a kötelező bíróságon kívüli egyeztető eljárás általi vitarendezést a tartományi igazságügyi hivatal által működtetett és elismert ‘hivatal’ útján a bagatell ügyekben (ehhez még ZPO 794. §, 797a. §).

Az ADR-nek, mint új képzési tárgynak vagy tárgycsoportnak a jövőbeli jogtudományi tantervekben betöltött szerepére a következőkben még visszatérek.

3. Ügyvédek, mint oktatók

A törvényi újítások között különösen kiemelkedő jelentőségű továbbá, hogy az első államvizsgát követő jogi képzési szakasz – tehát a gyakornokság, illetve a jogi felkészítés – kötelező- és választható állomásainak összesen két évéből az ügyvédnél töltenő kötelező gyakorlat a jövőben kilenc hónapra emelkedik. Ráadásul most előírják az ügyvédek közreműködését a képzésben, akiket ‘ügyvéd oktatókként’ kérnek fel, hogy a gyakornokot ‘oktassák az ügyvédek feladatairól, irányítsák és adjanak lehetőséget számára a gyakorlati munkában’, miközben ennek az ügyvédi képzésnek különösen ‘a bírósági és bíróságon kívüli ügyvédi tevékenység, a megbízókkal való kapcsolattartás, az ügyvédi szakterület és az ügyvédi iroda szervezete’ kell, hogy legyen a tárgya. Amennyiben ehhez is előkészületeket kellene tenni már az egyetemi polgári eljárásjogi oktatásban, határozatlan lennének.

Az a számtalan, és néhány szempontból megoldhatatlannak tűnő probléma, amit ez az új törvényi szabályozás felvet – tekintettel a konkrét képzési koncepciók, módszerek és modellek eddigi hiányára; a szakmai tapasztalattal rendelkező és pedagógiailag

⁹ Gesetz, betreffend die Einführung der Zivilprozeßordnung – a ZPO bevezetéséről szóló törvény (a fordító).

képzett, idegen nyelven tudó és az ún. kulcskvalifikációkban jártas oktató utáni néhez kutatásra és az oktatásba történő bevonására; az emelkedő hallgatószámmra a felsőoktatási személyzet és az egyetemi felszerelések egyidejű leépítése mellett; és nem utolsósorban az üres kasszákra, a szoros állami költségvetésre; s egyáltalán a jelenlegi extrém megtakarító politikára az oktatási szektorban –, könnyen sejthető. Az átültetési nehézségek nyilvánvalóak a tartományok, az egyetemek és a karok számára, ráadásul szinte átláthatatlan a véleménykülönbség. Jelen cikk szerzője is alig képes felmutatni megoldást a problémák sokaságára, és alig tud kiutat ebből a helyzetből.

4. Elmélet és gyakorlat kapcsolata

Amit ez a legújabb német jogászképzés jelent a polgári eljárásjog még mindig meszszenenően normapozitivisztikus-dogmatikus és elméleti oktatási területe számára – amelynek tárgya sokkal erősebben érinti a jogászi, különösen a bírói és ügyvédi tevékenység széles területét, mint bármely más jogtudomány esetében –, itt csak röviden választható fel, és ez is csak ‘az elmélet és gyakorlat kapcsolatának’ idevágó szempontjaira tekintettel lehetséges, ahogy már az előző évszázad nyolcvanas éveiben intenzíven tárgyaltak róla, még ha bármilyen fontosabb következmény nélkül is.

Ami a jogászképzés elmélet-gyakorlat-szempontját illeti általánosságban és speciálisan a polgári eljárásjogi oktatásban, itt csupán a szerző által¹⁰ már 1983-ban a tagállamok korábbi jogászképzési törvényei és rendeletei alapján kialakított tablóra utalnék az ún. ‘elmélet-gyakorlat-közelítés intenzitásfokaival’. Ez ‘az elmélet – gyakorlati szemléltetés általi – gyakorlatközeli közvetítésétől’ ‘a gyakorlati relevancia alapján történő elméletválasztáson és –súlyozáson’ át éri el ‘az elmélet gyakorlatorientációját az elméleti és gyakorlati képzés egymáshoz illesztése vagy egybeolvasztása során’, egészen ‘a gyakorlat sajátos elméletének’ ‘a gyakorlat el tudományosítása’ céljából történő kifejlődéséig. Mindemellett bátorodik a szerző még néhány, a témában született tanulmányra¹¹ utalni, tartózkodva a nagy terjedelmű további utalásoktól.

Itt fel lehet és csak röviden fel is kell vázolni még egyszer a már említett ‘elmélet-gyakorlat-közelítés intenzitásfokait’. Minden új, vagy a sülyesztőből kiemelt szempont és hangsúly ellenére megváltoztathatatlan tény, hogy a jogi egyetemi képzés fő feladata a jog ismeretének és megértésének elősegítésében, azaz ‘az elmélet közvetítésében’ áll, és nem a szakmai készségek és képességek közvetítésében, vagy a szakmai munkamódszerekbe való bevezetésben, és egyáltalán nem a jogászi rutin begya-

¹⁰ GILLES: *Juristenausbildung und Zivilverfahrensrecht*. Köln, 1983. 94. ff.; Uő: in: *ZZP*. Band 95. 1982. 373. ff. számos további bizonyítékkal.

¹¹ GILLES: *Theorie und Praxis im Zivilprozeßrecht. Ergebnisse einer Richterbefragung zur Praxisrelevanz zivilprozessualen Lehrstoffs*. 1984.; Uő: *Der Theorie-Praxis-Aspekt in der Juristenausbildung in seiner Bedeutung für eine reformierte Prozessrechtswissenschaft* (kínai fordításban). In CHEN JUNG TSUNG: *Prozessparteien und Zivilverfahrensrecht*. 1987. 305. ff.; Uő: *Der Theorie-Praxis-Aspekt in der Juristenausbildung und seine Bedeutung für eine reformierte Zivilprozessrechtswissenschaft* (kínai fordításban). In *The National Taiwan University Law Journal*. Band 13. Nr. 1. Taiwan, 1984. 259. ff.; Uő: *Rechtswissenschaftliche Theorie und gerichtliche Praxis. Zu Ausbildungsproblemen im Zivilprozessrecht* (görög fordításban). In *Diki, Zeitschrift für Prozessrecht*. Band 16. 1985. 289. ff.

korlásában. Ez az elmélet gyakorlatorientációjának túlhangsúlyozását jelentené az egyetemi képzésben, ami más szavakkal azt jelenti, hogy az elmélet és a gyakorlat közelítése a tudomány találóan jelölt ‘elgyakorlatiasításába’ csapna át, és a tudományos-elméleti képzés – technikai-gyakorlati rendelkezések általi – teljes cseréjét eredményezné (ún. ‘jogiparosképzés’). Az elmélet közvetítésének természetesen nem kell túl elméletiesnek lennie, ha az a meghatározott reformerek akarata és kívánsága szerint történik, akik ‘a jog gyakorlati jelentőségét és alkalmazását’ teszik az egyetemi oktatási tevékenység kiindulópontjává, és ‘a gyakorlati jogéletet’ vagy ‘a jogalkalmazás gyakorlatát’ benne akarják érteni az elméleti szemléletben. Az oktatást – így hallhatjuk és olvashatjuk – tehát ‘gyakorlatközelívé’ kell alakítani, és ‘gyakorlati szemlélettel’, a jogász szakmába való ‘információs betekintéssel’ kell szolgálnia.

Az ilyen – az elméleti joganyag gyakorlatközeli vagy gyakorlatszempontrú közvetítésére irányuló – követelmények mögött az a főként oktatásmódszertani vagy pedagógiai törekvés áll, hogy a gyakorlati elemek a tananyag érzékletessége által fokozzák a motivációt az elmélet elsajátítására, és így egyúttal megkönnyítsék az elmélet szellemi-ésszerű megértését. Ez a törekvés érvényes a régóta különösen ridegnek, száraznak, merevnek és tárgyilagosnak, nehezen érthetőnek, absztraktaknak, vértelennek, csupaszak és hozzáférhetetlennek híresztelt polgári eljárásjogra is, mint állítólagosan tisztán formális jogterületre. S valóban, éppen a polgári eljárásjog-tan bizonyít számos didaktikai együgyűséget és pedagógiai sokféleséget. Az oktatásban ugyanis manapság a polgári eljárásjogot sokféleképpen szemléltetik, például gyakorlati esetek, iratminták, eljárásjogi nyomtatványok vagy eredeti akták bemutatása által, valamint bíróságlátogatásokkal, tárgyalásokon való részvétellel, illetve az egyetemi órák ún. terv- és szerepjátékaival (Mood Courts), vagy pedig az egyetemi előadásokon gyakorló jogászok alkalmi, illetőleg rendszeres részvétele által.

Sokkal nehezebben teljesíthető ellenben az a követelmény, hogy a polgári eljárásjogi, illetve az elméleti tananyagot ‘gyakorlati relevanciája’ alapján válasszák ki és súlyozzák, és ne, vagy legalábbis ne csak a tisztán jogdogmatikai-jogrendszer-tani vagy jogmódszertani jelentősége alapján. Ami ezt illeti, sajnos még mindig úgy tűnik, mintha a polgári eljárásjogi doktrina többségében nem tenné fel a kérdést, hogy vajon a mindennapi bírói és ügyvédi gyakorlat szempontjából jelentőséggel bírnak-e, és milyen mértékben a polgári eljárásjogi dogmatika egészen aprólékos munkái és a tudomány által különösen kényeztetett olyan jogintézmények, mint a perjogi viszonyok, az anyagi jogerő, a keresettől való elállás, a felek perbeli változása, a perbeli aktív legitímáció idegen jogviszonyban, a beavatkozás vagy a perújítási eljárás. Ez idáig azonban még mindig hiányoznak a széles körű szakterület-orientált empirikus kutatások arról, hogy ténylegesen mi játszik nagyobb szerepet a polgári eljárásjogi jelenségek óriási gazdagságából a gyakorlatban.¹²

Még nehezebb teljesíteni a 2003-as jogászképzésnek az elmélet, illetve az elméleti oktatás általános gyakorlatorientációjára, valamint a gyakorlat és a gyakorlati oktatás tudományorientációjára vonatkozó immanens követelését, amiről ‘az elmélet és a gyakorlat integrációja’ formula alatt tárgyalnak. Ezzel – az elmélet általános

¹² Ehhez további utalásokkal lsd. 7. ljt.

gyakorlatorientációja iránti – követelménnyel nem többet és nem kevesebbet kívánnak, mint a hagyományos tudományos szemlélet feladását, és a jogtudomány többé már nem csak pusztán norma-, hanem valóságtudományként való felfogását is, amit a ‘gyakorlat’ saját maga tesz a kutatásának tárgyává. A jogtudomány illetén felfogása – címszavakban jellemezve – több jogszociológiát és jogi gazdaságtant és kevesebb jogdogmatikát, több jogpolitikailag konkrét, mint jogdogmatikai-absztrakt kérdésfelvetést, több gyakorlati-tényleges, mint elméleti-normatív problémafelvetést és problémakezelést, több anyagi-konkrét, mint formális-absztrakt témakezelést és hasonlóan több és talán valamivel még több ‘jogrealizmust’ vagy ‘jogpragmatizmust’ kíván meg, ahogy az a skandináv és angolszász jogtudományra jellemző.

5. A gyakorlat elméletei

Végül, amíg fennáll a vélemény, ami arra vonatkozik, hogy az egyetemi előadásokon – és különösen a polgári eljárásjogiakon – kritikusan vizsgálják meg a gyakorlati problémákat, tudományos módon reflektáljanak a jogászok gyakorlati tevékenységére, és tudományosan dolgozzák fel a gyakorlati-jogászi munkamódszereket, illetve legalább arról szóljanak, hogy a gyakorlatban elsajátított ismereteket és tapasztalatokat kritikai módon ellenőrizték, úgy ehhez nem többre és nem kevesebbre van szükség, mint megbirkózni az ún. ‘gyakorlat saját elméletei’ kifejlesztésének feladatával a hagyományos ‘jogi elméletek’ mellett. A ‘gyakorlat ilyen elméletei’ ezidáig azonban rosszul állnak.

A gyakorlat ilyen elméletei nélkül azonban fennáll a veszély, hogy az elmélet áhított valóságnyereségét a gyakorlat tudományvesztése árán érik el, mert elméletek nélkül nem engedhető meg a gyakorlati jelenségek megkívánt rendszertani felfogása, racionális megítélése vagy kritikai elemzése.

Erről a problémakörrel sajnos az új jogászképzési törvény sem nyilatkozik többet. Eltekintve az ún. kulcskvalifikációkon belül újonnan felsorolt ‘kihallgatástól’ és a ‘retorikától’, mint a szónoklattan (pontosabban jogászi szónoklattan) tantárgytól, az egész új reformcsomagban egyetlen szó sem esik ‘a gyakorlat elméletéről’.

Mindent egybevetve, amit már sok éve erről az elmélet-gyakorlat arányról nyilatkoztak, világossá válik – ahogy sok mindenről azok közül, amit mostanában a törvényreformerek oldaláról éppen ‘forradalmi újításokként’ magasztalnak fel –, hogy nem sokkal másabb, mint egy ‘öreg kalap’ vagy ‘régiből új tömlőben’.

Ez természetesen nem vonatkozik – ahogy már korábban említettem – a német egyetemi jogászképzés igazán új területére, mégpedig az ún. ‘kulcskvalifikációk’ először ebben a formában törvényben szabályozott színes keverékére, melyek többségükben szoros kapcsolatot mutatnak a világszerte tárgyalt és gyakorlott ADR-mozgalommal.¹³

Erre most visszatérek.

¹³ Ehhez csak: The International Symposium on Civil Justice in the Era of Globalization. Collected Reports. *The Editorial Board of the ISJ* (szerk.). Tokio, 1993.; A német helyzethez: GILLES: ADR from a German Point of View. aaO 491. kk.; Uő: National Report on German Law. Streiterledigungssysteme und Rechtskultur. Konfliktsbeilegung innerhalb der staatlichen Justiz durch Zivilgerichtsverfahren und sog. Alternativen hierzu in der Bundesrepublik Deutschland. aaO 552. kk.

6. Az ADR a megreformált jogászképzésben

A német bírótörvény (DRiG) 5a. § III bekezdés 1. mondatának új szabályozása szó szerint így hangzik: „A stúdium tartalmának tekintettel kell lennie az ítélkezési, igazgatási és jogtanácsosi gyakorlatra, beleértve az ezekhez megkívánt kulcskvalifikációkat, mint a tárgyalásmenedzsmenet, beszédvezetést, retorikát, vitarendezést, mediációt, kihallgatást és kommunikációs készségeket.”

Ezzel a reformtörvény-alkotó most már nem csak meghatározott részeket, hanem ‘a stúdium egész tartalmát’ szabályozza, tehát a DRiG 5a. § II bekezdésében említett ‘kötelező tárgyak’ és ‘súlypontozott területek’ mint ‘a stúdium tárgyának’ teljes tartalmát, különösen a jog minden ‘alaptartományát’, beleértve a ‘vonatkozásait’ és ‘alapjait’, kikényszerítve az ítélkezési, igazgatási és jogtanácsosi gyakorlat figyelembevételét, – amit végül mindig kvalitatívnek vagy kvantitatívnek neveznek.

A ‘gyakorlat’ itt tárgyalat figyelembevételének a törvény szerint meg kell történnie, ‘beleértve’ az ‘ehhez’ – helyesen a ‘gyakorlatra’ gondolva – ‘megkívánt’, a törvényalkotók által így elnevezett ‘kulcskvalifikációkat’.

A gyakorlat figyelembevételét eszerint ‘kvalifikációkkal’ kell kötelezően összekapcsolni. Ezen kvalifikációk alatt a jövőbeli – a szakmai gyakorlatban tevékenykedő – hallgatók jobbra különös (gyakorlati? elméleti?) képességeit kell érteni, tekintettel meghatározott szakspecifikus feladatokra és tevékenységekre. Különösen talán a hallgatóknak mellékesen nyújtott tulajdonságokat, rátermettséget, képességeket vagy készségeket, melyek bármihez egy ‘kulcsot’ jelentenek.

A kulcskvalifikációkat, a gyámoltalannak ható és a választékára vonatkozóan tetszőlegesnek tűnő új szabályozás csak példálózóan sorolja fel, ahogy azt a ‘mint’ szócska kifejezésre is juttatja. Nem kimerítő felsorolása egy numerus clausus értelmében immár – a ‘kommunikációs készség’ kivételével – nemcsak a különleges rátermettség vagy képességek szerinti ‘kvalifikációknak’, hanem egyszerűen különféle tevékenységeket, nevezetesen a tárgyalásmenedzsmenet (a szóbeli tárgyalás megnyitása, vezetése és berekesztése, mint a ZPO 136. §-ában?), a beszédvezetést (szabad beszéd és válasz, mint a ZPO 137. §-ában?), a vitarendezést (és nem is csak a vitamegelőzést) – mint a bíróságon kívüli konfliktusfeloldás, illetve az ADR tipikus, azonban többértelmű és semmiképpen sem egyetlen fajtáját –, valamint a mediációt is ide sorolja.

Mint azt a ‘kulcskvalifikáció’ főfogalom sugallja, a DRiG 5a. § III bekezdésében egyáltalán nincs szó a nevezett jogász-szakspecifikus tevékenységekről, mint olyanokról, hanem sokkal inkább a mindenkori rátermettségről (kvalifikációk), vagy talán csak a tevékenység gyakorlásához szükséges egyszerű technikákról.

Meglehetősen összefüggéstelenül tették bele a törvényhozók további – a stúdium leírásában a gyakorlatba beleértve – oktatási anyagként egyrészt a ‘retorikát’,¹⁴ mint a (jogászi?) beszédművészet oktatását, másrészt a ‘kihallgatástant’.¹⁵ Tehát nem újabb furfangos szakmai tevékenységeket vagy képességeket (ügyes ‘beszéd’, személyek ‘kihallgatása’), hanem nagyon is logikátlanul és viszonylag szándékosan kettő, és

¹⁴ Vö. GAST i. m.

¹⁵ Vö. BENDER–RÖDER–NACK i. m.

csak kettő tudományterületet, elméletet, vagy éppen ‘tantárgyat’ az ún. ‘gyakorlat rég létező, többé-kevésbé fejlődő, tudományosan megalapozott vagy csak áltudományosan feldíszített, többnyire szociáltudományos, különösen szociológiai, gazdasági és pszichológiai elméleteinek’ tömegéből.

Itt csak a szerzőgazdász jogász hivatáshoz kapcsolódó szociológiák, elméletek és kutatások¹⁶ gazdagságára utalok, nevezetesen olyanokra, mint a ‘jogászokhoz’ és ‘szakterületeikhez’, az ‘igazságszolgáltatáshoz’ és faktoraihoz, szervezetéhez és funkcióihoz, a ‘konfliktusokhoz’, ‘eljárásokhoz’ és igazságügyi ‘cselekvésmódokhoz’, a ‘tényállás-rekonstrukcióhoz’, ‘kommunikációhoz’, ‘döntéshozatalhoz’ és sok minden másához, mint nem utolsó sorban az ‘alternatív konfliktusfeloldáshoz’, illetve az ‘Alternative Dispute Resolution (ADR)’-hez is minden módszerében hozzácsatolt ‘vitarendezésre’ és ‘mediációra’.

A DRiG 5a. §-ának itt elemzett új szabályozása, szóválasztása és formalitásai egy sor zavart, hiányosságot és értelmezési nehézséget kínálnak. Ezek elegendő alkalmat nyújtanak a véleménykülönbségekre, és már most a szövetségi jogi törvényi előírásoknak a tartományi jogászképzési törvényekben és jogi vizsgaszabályzatokban, valamint a kari, illetve szakterület-specifikus tanulmányi szabályzatokban és tantervekben való különböző teljesítésében, illetve átültetésében megjelenő éles különbségekhez vezetnek az – egyetemről egyetemre változó – mindenkorai tényleges oktatási területen.

Így egy dolog mindenképpen világossá és érthetővé válik a DRiG 5a. §-ból: az új szabályozás és szerzői részéről – tekintettel a jogtudományi elmélet és akadémiai oktatás még mindig messzemenően elhanyagolt gyakorlatoritációjának egész határozott célként kitűzött erősítésére – a ‘kulcskvalifikációk’ közvetítésének parancsával nem valamelyik önálló, elkülönített és ezáltal izolált, talán még extra-díjköteles kiegészítő-, külön-, alapozó- vagy továbbképző előadásról van szó speciálisan a törvényileg előírt, vagy még tovább telített vagy kiterjesztett kulcskvalifikációs területek (címszavakban: tárgy-, feladat-, én- és szociálkompetencia) számára, hanem a jogász gyakorlatnak – beleértve a gyakorlati szempontból releváns kulcskvalifikációkat – az összes, többé-kevésbé a gyakorlattól távoli tantárgyba való belefoglalásáról.

A reformjelszó tehát az elmélet és gyakorlat ‘integrációja’ és nem a két terület ‘izolációja’.

Ezért ha például a Frankfurti Egyetem Jogtudományi Karán direkt e célból alapított ‘kulcskvalifikációs centrum’ önálló tanmenetét – a tíz vagy még több heti különleges előadásra és/vagy szemináriumra kidolgozott tantervvel – hozzáigazítják a törvényben felsorolt és a még további, mindenesetre a ‘kulcskvalifikációk’ címszó alatt elkönyvelt tematikához kiegészítő tanprogramként a német jogi karok tananyaggal egyébként is túlterhelt hagyományos jogtudományi alaptanterve mellett, tényleg kérdésessé válhat, hogy ezáltal vajon nem ismerik-e félre a törvényhozói reformtörekvéseket, vagy nem fordítják-e azokat éppen az ellenkezőjükre.

¹⁶ Számos bizonyíték ehhez: GILLES: Der Beitrag der Sozialwissenschaften zur Reform des Prozessrechts. In GILLES (kiad.): *Effektivität des Rechtsschutzes und verfassungsmäßige Ordnung. Die deutschen Landesberichte zum VII. Internationalen Kongress für Prozessrecht in Würzburg*. Köln, 1983, 105. kk.

IV. Záró gondolatok

Mindezzel világossá kellett válnia, hogy milyen mérhetetlenül nehéz feladat előtt áll az egyetemi jogászképzés Németországban a törvényi úton előírt, ún. kulcskvalifikációkat is felölelő gyakorlati képzés kötelezettsége miatt, hacsak a múltban, főként az eljárásjogi tárgyokban – így a polgári eljárásjog tárgyában is – nem szállt már rég szembe az itt elhangzott kihívásokkal.

A jövő számára a legnagyobb és legnehezebben megoldható probléma mindemellett az, hogy országszerte, minden jogi karon és szakterületen kielégítő számú és megfelelő oktatót találjanak a gyakorlati és tudományos életből – de nem csak az igazságszolgáltatásból és jogtudományból –, akik – tekintettel a jogász és nem jogász kvalifikációkra – nemcsak az inter- és multidiszciplináris munkában való megfelelő (könyvbeli) ismerettel és jártassággal, hanem kellő egyéni hivatásbeli tapasztalattal is rendelkeznek, hogy – emlékeztetően a korábbi évtizedek nagy reformmozgalmára – ne csak ‘az elmélet és gyakorlat integrációjának’ feladatához értse- nek, hanem ‘a jogtudomány és a szociáltudományok integrációjához’ is.¹⁷

– KÖNYVISMERTETÉSEK –

TÓTH TIHAMÉR

Az Európai Unió versenyjoga.

Budapest, Complex Kiadó, 2007, 640. ISBN 978 963 224 924 7

A szerző e témában már 1996-ban megjelentetett egy tankönyvet, amihez képest jelen mű második kiadást jelenthetne, ha nem sokkal nagyobb ívűen dolgozta volna fel a témát, mind terjedelmében, mind mélységében, mind pedig összefüggésében.

Az új tankönyv több a korábbinál, mert versenyelméleti és versenypolitikai kérdésekkel is részletesebben foglalkozik, külön kitérve a közösségi és a nemzeti versenypolitikák egymásközi viszonyára, továbbá az egyes versenyjogi intézmények és az ahhoz tartozó joggyakorlat ismertetése is sokkal részletesebb. A versenyjog sajátossága, hogy mind a közösségi jogban, mind a nemzeti jogokban kevés jogszabályi szintű rendelkezés van, de annál jelentősebb és meghatározó a mindenkori versenypolitikai célkitűzések ismerete, azok változásának nyomon követése és a jogalkalmazás – részben az előzőekre alapozott – több megállapításának az ismerete. A mű a

---

¹⁷ Számos bizonyíték ehhez: GILLES (12. l.); Uő: Zur Integration von Sozialwissenschaften und Prozessrechtswissenschaft (japán fordításban). In GILLES: *Aufgaben von Prozesseinrichtungen in der Bundesrepublik Deutschland*. TAKESHI KOJIMA (szerk.). Chuo University Press. Japán, 1988. 94. ff.